

ΒΙΟΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΕΙΑ ΤΟΥ ΟΣΙΟΥ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΜΒΡΟΣΙΟΥ

ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΜΕΔΙΟΛΑΝΟΥ.

VITA ET CONVERSATIO PATRIS NOSTRI

AMBROSII

EPISCOPI MEDIOLANENSIS.

(Aprilis die 4. — Ex cod. Gr. Paris. 1458. Exstat quidem Operibus Ambrosii ed. Bened. præfixa, sed initio mutila et cum multa varietate.)

Οὗτος ὁ ἐν ἀγίοις Ἀμβρόσιος ἀνὴρ ἀξιώτατος, ἐν Ἀ τῇ τῆς Ῥώμης συγκλήτῃ ἐν πλείστοις ἀξιώμασιν διαπρέψας, ὃς καὶ τὴν ἡγεμονίαν ἐμπεπίστευτο πάσης τῆς Ἰταλίας παρὰ τῶν εὐσεβῶν βασιλέων Κωνσταντίνου καὶ Κώνστα υἱῶν τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου, ἀμύητος μὲν τοῦ θεοῦ βαπτίσματος ὑπῆρχεν, βίον δὲ καθαρώτατον καὶ ἐνάρετον ἐκέκτητο, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ θεία σοφία καὶ συνέσει τῆς γνώσεως τῶν Γραφῶν, τῆς τε ἕξω παιδείας καὶ τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς ἔμπειρος ἦν, δικαιοκρίτης τε καὶ ἀπροσωπόληπτος δικαστής ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς ἡγεμονίας γενόμενος πᾶσαν πονηρὰν πράξιν καὶ παράνομον διελέγχων καὶ διορθούμενος. Ὅπως δὲ εἰς τὴν τῆς ἐπισκοπῆς ἀρχὴν προεχειρίσθη θεία ψήφῳ ἔρω.

Α'. Οὐαλεντινιανοῦ (1) τοίνυν μετὰ τελευτὴν Ἰωβιανοῦ τὰ σκήπτρα τῆς βασιλείας δεξαμένου, τὸν ἴδιον ἀδελφὸν Οὐάλην ἐκ Παννονίας ἀγαγὼν κοινῶν ποιεῖται τῆς βασιλείας, καὶ τῆς Ἀσίας αὐτῷ παραδούς τὰ σκήπτρα καὶ μέντοι καὶ τῆς Αἰγύπτου, ἐαυτῷ τὴν Εὐρώπην ἀπένειμε, καὶ τὴν Ῥώμην καταλαβὼν πᾶσαν τὴν δύσιν εὐνομίαν ἐξεπαίδευσεν, ἀπὸ τῶν τῆς εὐσεβείας κηρυγμάτων ἀρξάμενος.

Β'. Αὐξεντίου γὰρ, ὃς τὴν Ἀρείου μὲν εἰσεδέξατο λώβην, Μεδιολάνων δὲ τὴν Ἐκκλησίαν ἐμπεπιστευμένου ἐν πλείστοις ἀπεκλήρυχθη συνόδοις, τὸν βίον ὑπεξελθόντος, μεταπεμφάμενος τοὺς τῆς ἐπισκοπῆς Οὐαλεντινιανὸς ὁ βασιλεὺς, τοιοῦτοδὲ πρὸς αὐτοὺς ἐχρήσατο λόγοις· Ἴστε σαφῶς, ἅτε δὴ τοῖς θείοις λόγοις ἐνθετραμμένοι, ὅποτον εἶναι προσήκει τὸν ἀρχιερωσύνης ἡξιωμένον, καὶ ὡς οὐ χρὴ λόγῳ μόνον, ἀλλὰ καὶ βίῳ τοὺς ἀρχομένους ρυθμίζειν, καὶ πάσης ἀρετῆς ἐαυτὸν ἀρχέτυπον προτιθέναι, καὶ μάρτυρα ἔχειν τῆς

Sanctus Ambrosius, vir laudibus cumulatissimus, plurimis senatus Romani dignitatibus functus, totius quoque Italiae praefectus nominatus a piis imperatoribus Constantino et Constanet, Constantini Magni filiis, divino baptismate perfunctus, vitae integritate et virtute, imo divina quoque sapientia et Scripturarum divinitus inspiratarum cognitione praeditus fuit. Sed iudex quoque justus sine acceptione personarum, in praefectura sua omnem malam actionem avertit punivitque. Hic quomodo divina voluntate in archiepiscopatum provectus sit, jam referam.

I. Cum Valentinianus post Joviani mortem sceptrum imperii suscepisset, fratrem suum Valentem ex Pannonia accersens, summæ potestatis consortem fecit: et sceptro Asiae atque etiam Ægypti in eum transcripto, Europam sibi retinuit, et Romam petens, universos Occidentis populos ad veram adduxit Dei cognitionem, a pietatis prædicatione ante omnia regnum auspicatus.

II Etenim Auxentio, qui Arii schisma fuerat amplexus, et Ecclesiam Mediolanensem commissam habens, in multis synodis abdicatus est, vita defuncto, imperator Valentinianus cum episcopos ad se vocasset, apud eos usus est his sermonibus: Aperte nostis, quemadmodum homines decet innutritos divinis verbis, qualem esse hunc conveniat, qui ad honorem episcopatus promoveatur, et qua ratione subditos non verbo tantum, verum et vita regere debeat, et exemplar omnis virtutis

(1) Hic incipit Vita in ed. Bened. S. Ambrosii.

seipsum proponere, ac demum doctrinæ suæ testem habere vitæ institutionem. Talem igitur et nunc in episcopali throno collocat, ut nos a quibus imperium gubernatur, sincere inclinemus ei capita nostra, et factas ab eo reprehensiones tanquam medicam curationem excipiamus; cum enim simus homines, etiam offendamus omnino necesse est.

III. Religiosum imperatorem Valentinianum ita locutum rogabat conventus, ut ipse suffragium ferret, quippe qui sapientia et pietate ornatus esset. Ille vero: Vires meas, inquit, longe superat talis conatus: at vos qui divina gratia decorati, et hoc eodem splendore donati estis, magis congrue feretis suffragium. Isti igitur hinc exeuntes apud se deliberaverunt. Cives porro illius urbis seditionem inter se commovebant, hi quidem illum, illi autem hunc præponi contendentes. Qui enim Auxentii lue erant infecti, secum sentientibus suffragabantur: illi ex adverso, qui saniori a parte stabant, expetebant fidei consortem habere antistitem. Itaque divinus

IV. Ambrosius certior factus harum turbarum, et ne quid novi accideret veritus, multa cum celeritate ecclesiam petiit, ambarumque partium motus sopivit. Illi vero, deposita contentione, communem emisit vocem, ipsummet beatum Ambrosium ordinari sibi pastorem simul poscentes. Quæ imperator cum cognovisset, statim edixit laudabilem eundem virum et initiari, et consecrari; noverat enim illius mentem magis rectam esse qualibet libra, ejusque suffragium omni regula accuratius. Suspiciatus autem est etiam non sine Dei calculo id contigisse, rem conjiciens ex eorum consensione, qui sententiis ante dissidebant.

V. Postquam vero sacratissimi baptismi donum Ambrosius adeptus fuit, et gratiam accepit episcopalem, Salvatori atque Domino hujusmodi hymnum optimus imperator (his enim rebus aderat præsens), dicitur obtulisse: Gratia tibi, Domine omnipotens et Salyator noster, quod huic eidem viro ego quidem corpora commisi. tu vero animas, et judicium

VI Elapsis porro paucis diebus, cum majori usus libertate idem hic divus Ambrosius imperatorem alloqueretur, eum arguebat, ut puta ob negotia quædam a præfectis ejus haud recte facta; imperator, Equidem, ait, hanc tuam libertatem pridem noveram, et sciens prudensque non modo non sum refragatus, sed etiam calculum meum una contuli tuæ ordinationi. Medicare igitur, sicuti divina lex præcipit, vulnera animarum nostrarum.

VII. Hæc itaque cum Valentinianus magnus et pius imperator Mediolani dixisset atque fecisset, et

διδασκαλίας τὴν πολιτείαν. Τοιοῦτον δὲ οὖν καὶ νῦν τοὺς ἀρχιερατικοὺς ἐγκαθιδρύσατε θρόνοις, ὅπως καὶ ἡμεῖς οἱ τὴν βασιλείαν ἰθύνοντες ἐλικρινῶς αὐτῶν τὰς ἡμετέρας ὑποκλίνωμεν κεφαλὰς, καὶ τοὺς παρ' ἐκείνου γινομένους ἐλέγχους ὡς ἰατρικὴν ἀσπασώμεθα θεραπείαν· ἀνθρώπους γὰρ ἡμᾶς ὄντας καὶ προσπτίειν ἀνάγκη πάντως.

Γ'. Ταῦτα τοῦ εὐσεβοῦς βασιλέως Οὐαλεντινιανοῦ εἰρηκότος ἢ σύνοδος αὐτὸν ἡξίου ψηφίσασθαι σοφόν τε ὄντα καὶ εὐσεβεῖα κοσμούμενον. Ὁ δὲ ἔφη· Μετξον ἢ καθ' ἡμᾶς τὸ ἐγχείρημα· ὑμεῖς γὰρ τῆς θείας ἡξιωμένοι χάριτος καὶ τὴν αἴγλην ἐκείνην εἰσδεδεγμένοι ἄμεινον ψηφιεῖσθε. Οὗτοι μὲν ἐξεληθόντες καθ' ἑαυτοὺς ἐδουλεύοντο· οἱ δὲ τὴν πόλιν ἐκείνην οἰκοῦντες ἐστρασίχον, οἱ μὲν τοῦτον, οἱ δὲ ἐκείνον προσβλήθητι φιλονεικοῦντες. Οἱ μὲν γὰρ τῆς Αὐξεντίου νόσου μετεληχότες τοὺς ὁμόφρονας ἐψηφίζοντο· οἱ δὲ τῆς ὑγαινοῦσης μοίρας ὁμογνώμονα ἐζήτουν εἶχειν ἀρχιερέα.

Ambrosius in Romanorum clarus senatu, post alia multa honorum fastigia, per id temporis præfectoram Italiæ a piis imperatoribus Constantino et Constante obtinuerat. Is erat sane vir vita purus, et virtutis amator, probatus autem et verbis et opere; sapientia vero quæ hauritur e sacris Litteris, enutritus, tametsi necdum initiatus esset. Quin etiam eloquentia græcanica et poetica facultate exercitatus erat, æquus pariter et sanus rerum

Δ'. Ταύτην τὴν στάσιν μαθὼν Ἀμβρόσιος ὁ ἀοιδίμος, ὁ τοῦ ἔθνους τὴν πολιτικὴν ἡγεμονίαν πεπιστευμένος, καὶ φοβηθεὶς μή τι νεώτερον γένηται, σὺν τάχει τὴν ἐκκλησίαν κατέλαθε, καὶ εἰρήνευσεν ἀμφοτέρω τὰ μέρη. Οἱ δὲ τῆς μάχης ἐκείνης παυσάμενοι κοινὴν ἀφῆκαν φωνήν, αὐτὸν τὸν μακάριον Ἀμβρόσιον ἐξαιτοῦντες ποιμένα ἑαυτῶν προβλήθητι· ἔτι δὲ οὗτος ἀμύητος ἦν. Ταῦτα μαθὼν ὁ βασιλεὺς προσέτεξε παραυτίκα καὶ μυηθῆναι καὶ χειροτονηθῆναι τοῦτον τὸν ἀξιέπαινον ἄνδρα. Ἦδει γὰρ αὐτοῦ πάσης μὲν στάθμης εὐθυτέραν οὔσαν τὴν γνώμην, παντός δὲ κανόνος ἀκριβοτέρας τὰς ψήφους· ὑπέλαθε δὲ καὶ θεῖαν εἶναι τὴν ψήφον τοῦ ἀνδρός ἐκ τῆς τὰ ἐναντία φρονούντων τεκμαιρόμενος συμφωνίας.

Ε'. Ἐπειδὴ δὲ καὶ τῆς θείας τοῦ παναγίου βαπτίσματος ἀπέλαυσε δωρεᾶς, καὶ τὴν ἀρχιερατικὴν ἐδέξατο χάριν· τοῦτον ὁ πάντα ἄριστος βασιλεὺς προσενηνοχέναι λέγεται τῷ Σωτῆρι καὶ Δεσπότῃ τὸν ὕμνον (καὶ γὰρ τοὺς γεγεννημένους παρῆν)· Χάρις σοι, Δέσποτα παντοκράτωρ καὶ Σῶτερ ἡνέτερε, ὅτι τῷδε τῷ ἀνδρὶ ἐγὼ μὲν ἐνεχείρισα σώματα, σὺ δὲ ψυχὰς, καὶ τὰς ἡμᾶς ψήφους δικίας ἀπέφηνας.

Σ'. Ἐπειδὴ δὲ ὀλίγων διεληουσῶν ἡμερῶν ὁ θεῖος οὗτος Ἀμβρόσιος σὺν παρρησίᾳ πλείστη τῷ βασιλεὶ διαλεγόμενος ἐμέμψατο ὡς οὐκ εὖ πρὸς τῶν ἀρχόντων γεγεννημένοις τισίν· ὁ βασιλεὺς ἔφη· Ταύτην σου καὶ πάλαι ἤδειν τὴν παρρησίαν, καὶ σαφῶς ἐπιστάμενος οὐ μόνον οὐκ ἀντεῖπον, ἀλλὰ καὶ σίμψηφος τῆς χειροτονίας γεγένημαι. Ἰάτρευε οὖν, ὡς ὁ θεῖος ὑπαγορεύει νόμος, τὰ τῶν ἡμετέρων ψυχῶν πλημμελήματα.

Ζ'. Ταῦτα μὲν ἐν Μεδιολάνῳ καὶ εἶπε καὶ δέδραγεν Οὐαλεντινιανὸς ὁ μέγας καὶ εὐσεβὴς βασιλεὺς.

Οὗτος καλῶς διοικήσας πάντα τὰ τῆς βασιλείας καὶ ὀρθοδοξίᾳ δ' αλάμψας ἀνεπαύσατο βασιλεύσας ἐπὶ ἔτη ἑξήκοντα. Κατέλιπε δὲ διαδόχους τοὺς πατέρας αὐτοῦ Γρατιανὸν καὶ Οὐαλεντινιανὸν τὸν νέον. Τῆς δὲ ἀνατολῆς ἐβασίλευεν Οὐάλης ὁ ἀδελφὸς Οὐαλεντινιανοῦ τοῦ μεγάλου, ὅστις τῆς Ἀρειανῆς λώβης μετείχεν. Οὗτος συμβαλὼν πόλεμον μετὰ τῶν Γόθων, ἠττηθεὶς καὶ πρσφυγὼν εἰς ἀχυρῶνα ἐν αὐτῷ πυρὶ κατεκάη. Γρατιανὸς δὲ ὁ Οὐαλεντινιανοῦ μὲν υἱὸς, Οὐάλεντος δὲ ἀνεψιὸς, πᾶσαν τὴν τῶν Ῥωμαίων ἡγεμονίαν παρέλαβεν. Πρῶτον μὲν γὰρ τὰ τῆς Εὐρώπης καὶ πάσης τῆς Δύσεως παρὰ τοῦ πατρὸς παρελήφει σκῆπτρα· παρέλαβε δὲ καὶ τὴν Ἀσίαν καὶ τὰ λειπόμμενα τῆς Λιδύης, ἄπαιδος ἀναιρεθέντος τοῦ Οὐάλεντος. Εὐσεβῆς δὲ ὢν κατὰ τὸν πατέρα ἀνεκαλέσατο πάντας τοὺς ἐπισκόπους οὓσπερ Οὐάλης ὁ θεῖος αὐτοῦ ἐξώρισεν ὑπερμαχῶν τῆς Ἀρειανῆς αἰρέσεως. Μαθὼν δὲ Γρατιανὸς τὴν Θράκην ληϊζομένην ὑπὸ τῶν τὸν Οὐάλεντα ναυσάντων βαρβάρων, καταλιπὼν τὴν Ἰταλίαν εἰς τὴν Παννονίαν ἀφίκετο.

Valens imperaret, bello victoribus devastatam esse venit.

Η'. Κατ' ἐκεῖνον δὲ τὸν καιρὸν Θεοδοσιος διὰ τὴν τῶν προγόνων περιφάνειαν καὶ διὰ τὴν οἰκείαν ἀνδρείαν ὀνομαστότατος ἦν, καὶ τούτου χάριν ὑπὸ τοῦ φθόνου τῶν ὁμοτίμων βαλλόμενος ἐν ταῖς Σπανίαις διέτριβεν. Ἐν ἐκείναις γὰρ ἔφυ τε καὶ ἐτράφη. Ἄπορῶν δὴ οὖν ὁ βασιλεὺς Γρατιανὸς ὅτι χρὴ δρᾶσαι (φουσηθέντες γὰρ ἐκ τῆς νίκης οἱ βάρβαροι δύσμαχοι ἦσαν τε καὶ ἐδόκουν), τότε οὖν τῆς Θεοδοσίου στρατηγίαν λύσιν ὑπέλαβε τῶν κακῶν γίνεσθαι. Αὐτίκα δὴ οὖν ἐκ τῶν Σπανιῶν τὸν ἄνδρα μεταπέμψα-

ipsis : quanto enim majores erant horum copiae, tanto magis sibi potius quam hostibus damnum inferebant.

Θ'. Οὕτω δὲ σχεδὸν πάντων ἀναιρεθέντων τῶν βαρβάρων ὀλίγοι λαθεῖν δυναθέντες διέβησαν τὸν Ἰστρον. Ἦσθεις δὲ ὁ βασιλεὺς Γρατιανὸς ὡς ἄριστος ψηφισάμενος αὐτὸν στρατηγὸν βασιλέα χειροτόνηκε, καὶ τῆς Οὐάλεντος μοίρας τὰ σκῆπτρα παρέδωκεν. Καὶ αὐτὸς μὲν ἐπὶ τὴν Ἰταλίαν ἐξώρμησεν, ἐκεῖνον δὲ εἰς τὴν δοθεῖσαν ἡγεμονίαν παρέπεμψεν. Εὐθύς δὴ οὖν τὴν βασιλείαν παραλαβὼν τῆς τῶν Ἐκκλησιῶν πρὸ νῶν ἄλλων συμφωνίας ἐπεμελήθη, καὶ τοῦ τῆς οἰκείας ἡγεμονίας ἐπισκόπους εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν δρᾶμειν παρηγγύησεν· αὕτη γὰρ μόνη τῆς Ἀρειανικῆς ἐμπέπληστο λώβης· ἡ γὰρ Ἑσπέρα τῆς νόσου ταύτης ἐλευθέρα διέμεινεν. Κωνσταντῖνος γὰρ καὶ Κώνστας οἱ Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου υἱοὶ τὴν πατρίαν πίστιν ἀκλήρατον διετήρουν, καὶ πάλιν Οὐαλεντινιανὸς ἀκραιφνῆ διεφύλαξε τὴν εὐσέβειαν· τὸ δὲ τμήμα τὸ ἔφον, πολλαχόθεν

A pulchre quidem constituisset imperium, rectæ vero fidei professione refulsisset, sexto decimo imperii anno vita decedit : successores autem reliquit filios suos Gratianum junioremque Valentinianum, Valente fratre in Orientis regionibus rerum potente, eo scilicet qui Arianis in perfidia sese conjunxit. Hic quidem cum Gothis pugna congressus atque devictus, in paleariam casam confugiens, igne ibidem interiit : in Gratianum autem Valentiniani quidem filium, Valentis vero ex fratre nepotem recidit universa Romanæ ditioris potentia; primum enim a patre non modo sceptrum Europæ, verum etiam totius Occidentis relictum cepit : deinde, vero, cum sine liberis Valens e medio sublatus esset, Asiam quoque, et quidquid in Africa reliqui erat, is obtinuit. Quoniam autem patris exemplo colebat pietatem, episcopos omnes, quos Valens in gratiam Arianæ hæresis patria ejectos extorres fecerat, ab exsilio ipse revocavit. Idem etiam cum a barbaris, dum Thraciam comperisset, relicta Italia, in Pannoniam

VIII Sub idem tempus Theodosius quoque, cum ob majorum nobilitatem, tum ob propriam generositatem celeberrimus erat: et æqualium suorum invidentia pulsus, in Hispaniis agebat, ubi et natus fuerat et educatus. Ignorans igitur imperator Gratianus quid facto opus esset; inflati enim ex victoria barbari propemodum invicti erant et habebantur : militarem Theodosii peritiam malorum fore depulsionem arbitratus est. Et confestim ex Iberia, quæ Hispania etiam nominatur, hominem accersens, ac bello præficiens, cum exercitu collecto misit. Hic autem invictis armis, orthodoxa nimirum fide circummunitus, magna cum fiducia adversus hostilem aciem procedit. Et Thraciam ingressus, is quidem per vim prælio vicit : barbari vero ne vel primum sustinentes impetum, statim omnes simul terga dederunt; et multa eorum non solum a Romanis cædes facta est, verum etiam jam a se

IX. His itaque prope omnibus ita deletis, pauci admodum, qui potuerunt se occultare, Danubium trajiciunt. Lætus igitur Gratianus quod belli summam credidisset Theodosio, imperatorem eum statim declarat, et ei ditionis, qua Valens antepotiebatur, sceptrum committit. Et ipse quidem ad Italiæ administrationem transivit, illum autem ad concessum dimittit imperium. Regalem igitur Theodosius capessens dignitatem, concordia Ecclesiarum, quam maxime poterat, curam gerebat, et episcopos propriae ditionis, ut convenirent Constantinopolim, exhortatus est : hæc enim sola refecta fuerat Ariana peste, cum illæ partes quæ ad occasum erant positæ, ab isto morbo liberæ essent. Nam Constantino atque Constante Constantini Magni Filiis paternam fidem intemeratam conservantibus, et rursus Valentiniano pietatem dome-

sticam neutquam prodente. Orientalis portio va-
riis locis hanc luem admisit, quæ cum Alexan-
driæ prius cœpisset, in ultiores plagas progre-
diebatur.

X. Hæc quidem Gratiano adhuc superstite age-
bantur. Postea vero cum ipse indolem suam in
rebus bellicis jam ostenderet, ac civitates cum
modestia atque justitia regeret, per insidias vita
excessit, filios quidem qui regno succederent, nullos
relinquens, fratrem vero admodum juvenem, et
patri cognominem, successorem imperii faciens.
Tum vero quidam Maximus, spreta Valentiniani
pueritia, Occidentalis imperii thronum usurpavit.

XI. Per id etiam temporis Justina, magni qui-
dem Valentiniani conjux, mater autem junioris,
quæ doctrinæ Arianæ semen dudum exceperat,
illud filio manifestavit. Zelum enim mariti sui erga
fidem orthodoxam perspectum habens, quoad ille
in vivis fuit, latere conata est: cum vero mentem
filii teneram esse atque nobilem non ignoraret,
fraudem suam in medium proferre non dubitavit.
Hic vero suggestiones matris utiles putans, et
propter ætatem escam illecebrosam naturæ intuitus,
derepente incidit in laqueum. Quapropter magnus
Ambrosius, qui omnem quidem Arianam fallaciam
ex Italia jam pridem expulerat, cum acciperet
puerum quoque Valentinianum in ipsam incidere,
juvenis animam ab ea liberare, quantum in ipso
erat, satagebat. Hic autem virum illum suspectum
habebat quasi adversarium, et adversus eum per-
inde ac professum hostem paratus erat.

XII. Hic porro in memoriam ei revocabat pater-
nam pietatem, et ut quam acceperat hæreditatem,
integram conservaret, obtestabatur: docebat autem
quodnam dogmatum discrimen esset, et quemad-
modum hæc quidem omnia Christi doctrinæ, apo-
stolorumque prædicationi apte congruerent, illa e-
contrario spiritualem oppugnarent legislationem.
At vero puer, utpote qui puer esset, et a matre
decepta blanditiis illectus, et verbis armabatur, et
militibus armatis Ecclesiæ ambitus circumcinge-
bat.

XIII. Postea vero quam maximum illum prælia-
torem, divinum Ambrosium, eorum quæ ab illo
fiebant, nihil deterruit (is enim ista tanquam pue-
rorum terriculamenta existimabat), ille impendio
moleste ferens, ipsum extra templorum limina
exire jussit. Hic autem, Sponte mea, inquit, illud
facere, atque ovium caulas lupis prodere, etiamsi
sanguis profundendus sit, minime feram. Verum
si tuæ voluntatis est intus me interfici, gladium,
inquit, vel securim mihi admove; hujusmodi necem
ego amplectar quam libentissime. Et ista qui-
dem divus Ambrosius.

XIV. Exacto autem spatio temporis non exiguo,
certior factus est Maximus eorum conatum, quos
contra clarissimum veritatis præconem atten tarant.
Mittit igitur Valentiniano, qui eum a bello adversus

Α τὴν λώβην ταύτην ἐδέξατο ἀπὸ Ἀλεξανδρείας ὀρξα-
μένης τῆς αἰρέσεως. Τούτου δὴ εἵνεκα μόνης τῆς
οἰκείας βασιλείας τοῦ ἐπισκόπου εἰς τὴν Κωνσταν-
τινούπολιν συναθροισθῆναι προσέταξε, ποιήσας τὴν
σύνουδον.

Γ'. Ταῦτα μὲν Γρατιανοῦ ἔτι περιόντος ἐγένετο·
ἐπειδὴ δὲ ἐκεῖνος ἔν τε πολέμοις ἀριστεύων καὶ τὰς
πόλεις σωφρόνως τε καὶ δικαίως ἰθύνων ἐξ ἐπιβου-
λῆς ἐτελεύτησε, πατρὸς μὲν οὐ καταλιπὼν κληρονό-
μους τῆς βασιλείας, ἀδελφὸν δὲ κοιμηθῆ νέον ὁμώνυ-
μον τοῦ πατρὸς διάδοχον τῆς βασιλείας καταλέλοιπεν·
Μάξιμος δὲ, τῆς Οὐαλεντινιανοῦ καταφρονήσας νεό-
τητος, ἤρπασεν.

Β ΙΑ'. Κατ' ἐκεῖνον δὲ τὸν χρόνον Ἰουστίνᾳ, Οὐαλεν-
τινιανοῦ μὲν γαμετῆ τοῦ μεγάλου, τοῦ δὲ νέου μή-
τηρ, ἃ πάλαι τῆς Ἀρειανικῆς διδασκαλίας ἐδέξατο
σπέρματα δῆλα πεποίηκεν τῷ παιδί. Τοῦ μὲν γὰρ
ὁμοζύγου τὸ θερμὸν ἐπισταμένη τῆς πίστεως, λαθεῖν
ἅπαντα τὸν χρόνον ἐσπούδασε· τοῦ δὲ παιδὸς τὸ τῶν
φρενῶν ἀπαλὸν καὶ εὐπαράγωγον θεωμένη, προσε-
νεγκεῖν τὴν ἐξαπάτην ἐθάρρῳσεν. Ὁ δὲ τῆς μητρὸς
τὰς ὑποθήκας ὀνησιφόρους ὑπολαβὼν, εἰς γὰρ τὸ τῆς
φύσεως δέλεαρ ἀποβλέπων, τὸ θανατηφόρον ἄγκιστρον
ἐν τῇ ψυχῇ περιέπειρεν. Ὁ δὲ μέγας Ἀμβρόσιος
πᾶσαν μὲν καὶ πρώτην Ἀρειανικὴν πλάνην ἐκ πάσης
τῆς Ἰταλίας ἐκποδῶν ἐποίησεν· μαθὼν δὲ καὶ τὸν
νέον Οὐαλεντινιανὸν ταύτην εἰσδέχεσθαι τὴν νόσον,
ἔσπευδε, ἐκ τῆς τοῦ νέου ψυχῆς ἀποδιῶξαι ταύτην
τὴν νόσον· αὐτὸς δὲ οἷον ἀντίπαλον τὸν ἄνδρα ἐδόκει
εἶναι.

ΒΒ'. Ὁ δὲ τῆς τε τοῦ πατρὸς ἀνεμίμνησκεν εὐσε-
βείας, καὶ τὸν κληρὸν παρέδωκε φυλάττειν ὃν παρέ-
λαβεν ἄστυλον. Ἐδίδασκε δὲ καὶ τὴν τῶν δογμάτων
διαφορὰν, καὶ ὅπως τὰ μὲν τῆ τοῦ Κυρίου διδασκα-
λίᾳ καὶ τοῖς τῶν ἀποστόλων συμβαίνει κηρύγμασιν·
τὰ δὲ ἀντικρὺς ἐστὶν ἐναντία καὶ τῇ πνευματικῇ νο-
μοθεσίᾳ μαχόμενα; Ὁ δὲ νέος οἷα δὴ νέος καὶ παρὰ
μητρὸς ἡματημένης θελγόμενος οὐ μόνον οὐ προσέτετο
τὰ λεγόμενα παρὰ τοῦ ἀρχιερέως, ἀλλὰ καὶ θυμοῦ
πλήρης ἐγένετο καὶ λόγοις ὀπλιτῶν τε καὶ πελτα-
στῶν τοὺς ἐκκλησιαστικούς περιδύλους ἐκύκλου.

ΒΓ'. Ἐπειδὴ δὲ τὸν μέγιστον ἐκεῖνον ἀριστεῖα, τὸν
θεῖον Ἀμβρόσιον, οὐδὲν ἐφόβησε τῶν ὑπ' αὐτοῦ γι-
νομένων (μορμολύκεια γὰρ ὑπέλαβε ταῦτα μειρα-
κυλλίοις ὑπὸ τινῶν προσφερόμενα)· τότε δὴ χαλεπή-
νας προφανῶ, αὐτὸν ἐκέλευσε τῶν ἱερῶν ἔξω βῆναι
προθύρων. Ὁ δὲ, Ἐκὼν μὲν, ἔφη, τοῦτο οὐ δρώσω,
οὐδὲ προδώσω τοῖς λύκοις τὸν τῶν προβάτων σηκόν,
οὐδὲ τοῖς βλασφημοῦσι τὸν θεὸν παραδώσομεν νεών·
ἀλλ' εἴ σοι κτείναι δοκεῖ, ἔνδον ἐπένεγκαί μοι τὸ ξί-
φος ἢ τὴν ἀξίνην· ἀσπασίως γὰρ ἰδέξομαι τὴν
τοιαύτην σφαγὴν. Καὶ ταῦτα μὲν ὁ θεὸς Ἀμβρό-
σιος.

ΒΔ'. χρόνου δὲ συγχοῦ τριβομένου μεμάθηκε μὲν
ὁ Μάξιμος τὰ κατὰ τοῦ μεγαλοφώνου κήρυκος τῆς
ἀληθείας τολμώμενα· ἐπέστειλε δὲ τῷ Οὐαλεντινια-
νῷ, τὸν κατὰ τῆς εὐσεβείας πόλεμον καταλύσαι παρ-

ἐγγυῶν, καὶ παραινῶν μὴ προσέσθαι τὴν πατρῶν εὐσέβειαν· προστέθεικεν δὲ καὶ τοῦ πολέμου τὴν ἀπειλήν, εἰ μὴ πείθοιτο· καὶ μέντοι καὶ τὸ ἔργον τοῖς λόγοις ἐπέθηκεν. Τὴν γὰρ στρατιὰν ἀγείρας ἐπὶ τὴν Μεδιολάνων ὤρμησεν, ἔνθα ἐκεῖνος διῆγεν. Ὁ δὲ μαθὼν τὴν ἔφοδον εἰς Ἰλλυριοὺς ᾤχετο φεύγων, τῇ πείρᾳ μαθὼν τίνων ἐκ τῆς μητρῶας ἀπώνατο συμβουλῆς.

ΙΕ'. Πυθόμενος δὲ Θεοδοσίος ὁ πανεύφημος βασιλεὺς τὰ παρὰ τοῦ νέου Οὐαλεντινιανοῦ πραχθέντα καὶ τὰ παρὰ Μαξίμου τοῦ τυράννου γραφέντα, ἔγραψε τῷ πεφευγότι νέῳ μὴ χρῆναι θαυμαζεῖν εἰ τῷ βασιλεὶ τὸ δέος, τῷ δὲ τυράννῳ τὸ κράτος συνέζευκται· τῇ γὰρ εὐσεβείᾳ πεπολέμηκε μὲν ὁ βασιλεὺς, ὁ δὲ τυράννος ἐπεκουρήσεν· καὶ ὁ μὲν ταύτην προέμενος ἀποδιδράσκει γυμνός, ὁ δὲ ταύτῃ καθωπλισμένος τοῦ γεγυμνωμένου κρατεῖ· τῇ γὰρ εὐσεβείᾳ καὶ ὁ ταύτης σύνεστι νομοθέτης.

ΙΣ'. Ταῦτα μὲν οὖν κόρῳ ὧν ἐπέστειλεν· ἐπειδὴ δὲ τὴν φυγὴν μεμαθηκῶς εἰς ἐπικουρίαν ἀφίκετο, καὶ τὴν μὲν οἰκείαν καταλειποτά βασιλείαν, εἰς δὲ τὴν αὐτοῦ πραχθέντα εἶδεν· πρῶτον μὲν τῇ ψυχῇ τὴν θεραπείαν προσήνεγκε, καὶ τὴν ἐπιγενομένην τῆς ἀτεθείας ἐξήλασε νόσον, καὶ εἰς τὴν πατρῶν εὐσέβειαν ἐπανήγαγεν· εἶτα θαρρῆν παρεγγυήσα· καὶ κατὰ τοῦ τυράννου στρατεύσας ἀνιμωτὶ μὲν τῷ νέῳ τὴν βασιλείαν παρέδωκε, τὸν δὲ τυράννον ἀπέκτεινεν· ἀδικεῖν γὰρ ὑπέλαβε, καὶ τὰς πρὸς Γρατιανὸν γεγενημένας παραδίνειν συνθήκας, εἰ μὴ ποινήν τοὺς ἀπεκτονότας εἰσπράξειτο τῆς σφαγῆς. Οὗτος ὁ πιστότατος βασιλεὺς κατὰ τῆς πλάνης τῆς ἐλληνικῆς μετέθηκε τὴν σπουδὴν πᾶσαν, καὶ νόμους ἔγραψε, τὰ τῶν εἰδώλων τεμένη καταλύθηναι κελεύων.

ΙΖ'. Κωνσταντῖνος μὲν γὰρ ὁ πάσης ἀξιώτατος εὐφημίας πρῶτος, εὐσεβείᾳ τὴν βασιλείαν κοσμήσας, καὶ τὴν οἰκουμένην ἔτι μεμνηστῶν ὄρων, τὸ μὲν τοῖς δαίμοσι θύειν παντάπασιν ἀπηγόρευσε, τοὺς δὲ τούτων ναοὺς οὐ κατέλυσεν, ἀλλὰ ὀβάτους εἶναι προσέταξεν· καὶ μέντοι καὶ οἱ τούτου πατῆδες τοῖς πατρώοις ἠκολούθησαν ἔχουσιν· Ἰουλιανὸς δὲ ἀνενώσατο τὴν ἀτέθειαν, καὶ τῆς παλαιᾶς ἐξαπάτης ἐξήψε τὴν φλόγα. Ἰωδιανὸς δὲ τὴν βασιλείαν παραχθῶν, πάλιν τὴν τῶν εἰδώλων διεκώλυσε θεραπείαν· καὶ Οὐαλεντινιανὸς δὲ ὁ μέγας τοῖς αὐτοῖς κεχρημένος νόμοις, ἴθυσε τὴν Εὐρώπην· ὁ δὲ Οὐάλης πᾶσι μὲν τοῖς ἄλλοις ἐπέτρεψε θρησκεύειν ἢ βόλονται, καὶ τὰ θρησκευόμενα θεραπεύειν· μόνους δὲ πολεμῶν διετέλει τοῖς τῶν ἀποστολικῶν ὑπερμαχοῦσι δογματῶν. Πάντα γοῦν τὸν τῆς ἐκείνου βασιλείας χρόνον καὶ τὸ ἐπιχώμιον ἤπτετο πῦρ, καὶ σπονδὰς καὶ θυσίας τοῖς εἰδώλοις προσέφερον, καὶ τὰς δημοθoinίας κατὰ τὴν ἀγορὰν ἐπετέλου, καὶ οἱ τὰ Διονύσου ὄργια τετελεσμένοι μετὰ τῶν αἰγίδων ἔτρεχον, τοὺς κύνας ἐπισπῶντες καὶ μεμνηότες καὶ βακχεύοντες καὶ τᾶλλα ὀριῶντες ἅ τὴν τοῦ διδασκάλου πονηρίαν ἐδήλου.

pietatem ipsam suspecto discedere moneret, hortareturque paternam ne abjiceret religionem. Nisi autem morem gereret, gravissimum eidem bellum minitabatur, et re quidem ipsa collecto exercitu, Mediolanum versus promovit; hanc enim sedem Valentinianus elegerat ad habitandum. Hic vero irruptionem ejus cum accepisset, in Illyriam fuga se contulit, hac ipsa experientia compertum habens, quantum materna consilia ipsi prodessent.

XV. At imperator Theodosius ubi rescivit et quæ Maximus adversus juniorem Valentinianum moliebatur, et rursus quænam ad eum idem scripsisset, litteris significat juveni fugienti non esse quod quis admiraretur, si regi timor, tyranno robur conjunctus esset. Nam pietati, inquit, rex bellum intulit, tyrannus vero auxiliatus est: et ille quidem ipsam deserens, nudus aufugit: hic e contrario illa armatus, victoriam refert ex derudato: pietati enim ipsius legislator adjutor fuit.

XVI. Hæc igitur per epistolam, cum longo tractu esset dissitus, nuntiavit: postquam vero in auxilium venit, et illum, proprio quidem relicto imperio, in suo præsentem vidit; primum quidem medicinam adhibuit ejus animæ, et impietatis, qua laborabat, morbum expellens, in pietatem patriam ipsum reduxit. Deinde illum confidere jubens, et contra tyrannum inferens signa, illi quidem sine sanguine reddit imperium, tyrannum autem supplicio afficit. Enimvero violare se credidit inita pacta cum Gratiano, nisi ab illis, qui hunc principem trucidaverant, pœnas repeteret. Atque idem imperator fidelissimus etiam adversus gentilium errores omnem contulit diligentiam, legesque promulgavit, quibus idolorum templa destrui præcipiebat.

XVII. Etenim Constantinus Magnus, omni laude ac prædicatione quam dignissimus, pietate ornavit imperium: ac totum orbem etiam tunc insanientem videns, dæmonibus quidem sacrificare omnino prohibuit, eorum autem fana stare permisit, ab eis arceri quemlibet jubens. Et quidem hujus filii paternis institere vestigiis: Julianus vero renovavit impietatem, nec non erroris jam exsoleti vehementiorem flammam accendit. At Jovianus adeptus imperium, rursus idolorum cultum proscripsit. Et magnus quoque Valentinianus iisdem plane legibus usus, Europam rexit. Quod vero ad Valentem, cunctis quidem aliis adorare permisit, quomodo vellent, et quæ adorabant, palam colere: in hos autem solos, a quibus dogmata apostolica propugnabantur, bellum gerere non intermisit. Omni ergo tempore quo is regnavit, ignis altari superpositus accendebatur, et libationes atque hostias idolis offerebant, et in plateis convivia publica celebrabant, et qui peragebant Bacchi orgia, cum caprinis pellibus currebant, canes secum trahentes, et insanientes, et debacchantes, et committentes alia hujusmodi, quæ nequitiam magistris sui palam facerent.

XVIII. Fidelissimus autem imperator Theodosius A isthæc omnia e medio ita sustulit, ac si ab initio non exstitissent: in quorum vicem Christianis instituit alia plura. Sed enim ejus qui a primis retro temporibus hostis hominum est, omnia retia non nisi ægre effugiuntur; sæpius enim aliquis cum luxuriæ morbum evaserit, avaritiæ laqueo forsitan capitur: si autem illa fuerit major aliunde rursus livoris vorago subnascitur: et licet hanc denuo transilierit, plagas iracundiæ offendet præparatas: et sexcentas alias hominibus tendiculas instruit malignus ille, qui in hominum venatur perniciem. Sane quidem corporeos motus machinis adversus animam ab eo fabricatis habet cooperantes: mens autem illa quæ vigilans fuerit, sola superat, propensione in res divinas machinationum illius malitiam reprimens. Quapropter cum humanæ naturæ particeps esset imperator ille admirabilis, perturbationum illius expers non semper fuit. Verum excessus nescio quis iræ legitimæ conjunctus, crudele quiddam parturiit atque injustum; de quo videlicet statim dicitur. Neque enim tantum reprehensionem habet admirabilis imperatoris, sed etiam prædicationem memoria admodum dignam: maxime vero generosi illius Ambrosii libertatem huc succedentem, ac multum illum, quo utebatur in rebus ad pietatem pertinentibus, animi fervorem. Quidquid illud sit, tamen declarabit oratio.

XIXr Thessalonica civitas magna est, ac populis frequens, attributa quidem Macedonibus, Thessaliæ autem atque Achaiæ caput, quemadmodum et C aliarum multarum, quotquot subjiciuntur Illyriæ præfecto. Seditioe igitur illic exorta, quidam magistratum lapidati sunt, et per vias tracti, vitamque turpissimo exitu finierunt. Rex igitur eorum quæ acciderant, nuntiis excaudescens, ea non moderate tulit: sed omnem stomachum contra omnes effundens, et injustos exserens gladios, insontes cum nocentibus interfecit, nimirum septem millia, ut memoratur, cum nullum prorsus ab eo iudicium præmissum esset.

XX. Calamitatem hanc adeo lugendam ubi rescivit magnus Ambrosius, venienti Mediolanum imperatori, et in templum Dei ex more ingredi cupienti, eminens obviam progrediens, ne portas D quidem templi intrare permisit: « Nescis, inquit, uti videtur, nefariæ cædis, quæ peracta est, magnitudinem: neque post ipsum iracundiæ tuæ finem, ratione cognovisti quale facinus aus fueris. Enimvero te fortasse non sinit imperialis potentia crimen cognoscere, sed rationi objecta auctoritatis lumen adimit. Verumtamen natura necesse est habeat ipsa se perspectam, et simul tum quod inest illi mortalis ac fluxi, tum progenitricem illam glebam, unde facti sumus, et in quam dissolvimur: non vero, purpuræ flore fascinata, opeviti corporis ignorare debet infirmitatem. Subditis qui eadem tecum natura constant, imperas, o rex, imo etiam conservis tuis; unus enim Do-

ΙΗ'. Θεοδοσιος δὲ ὁ πιστότατος βασιλεὺς ταῦτα περιετλε πάντα, ὡσπερ ἂν εἰ μὴδὲ τὴν ἀρχὴν γεγονότα, καὶ πλείω Χριστιανοῖς ἀντεισηνέγκατο ἕτερα. Ἄλλὰ γὰρ τοῦ κοινοῦ τῶν ἀνθρώπων ἀνωθεν πολεμίου τὰς ἄρκυς διαφυγεῖν ἀπάσας οὐ ράδιον· πολλάκις γὰρ τις διαδράσας τῆς ἀπειλείας τὸ πάθος, τῆ τῆς πλεονεξίας ἴσως ἀλίσκεται παγίδι. Εἰ δὲ καὶ ταύτης κρείττων φανεῖη, ἐτέρωθεν ὑποφύεται πάλιν τοῦ φόβου τὸ βάραθρον· καὶ τοῦτο δὲ πάλιν ὑπερπηδήσει, τὸ τοῦ θυμοῦ δίκτυον εὐρήσει προκείμενον· καὶ ἄλλας δὲ μυρίας τοῖς ἀνθρώποις τίθησι παγίδας ὁ πονηρὸς, ἄγρευων εἰς ὄλεθρον. Καὶ τὰ μὲν πάθη τοῦ σώματος ὑπουργοῦντα ἔχει τὰς κατὰ τῆς ψυχῆς τεκταινομένας ὑπ' αὐτοῦ μηχαναίς· μόνος δὲ ἐγρηγορῶς ὁ νοῦς περιγίνεται, τῆ περὶ τὰ θεῖα τροπῆ τῶν μηχανημάτων διελέγχων τὴν κακουργίαν. Τῆς ἀνθρωπιᾶς δὴ οὖν φύσεως καὶ ὁ θυμῶσιος βασιλεὺς μετασχὼν οὗτος οὐδὲ τῶν ἐκείνης παθῶν ἄγευστος ἔμεινεν· ἀλλὰ τις ἀμετρία τῷ δικαίῳ θυμῷ προσγενομένη ἀπηνέες τι ᾤδινε καὶ παράνομον, ὡσπερ δὴ αὖν αὐτίκα ρηθήσεται· οὐ γὰρ κατηγορίαν ἔχει μόνον τοῦ θυμῶσιος βασιλέως, ἀλλὰ καὶ εὐφημίαν μνήμης ἀξιωτάτην, καὶ μάλιστα τὴν τοῦ γενναίου τούτου Ἀμβροσίου διεδεχθεῖσαν ἐνταῦθα παρρησίαν, καὶ τὸν πολὸν ἐκεῖνον ᾧ περὶ τὴν εὐσέβειαν ἐκέχρητο ζῆλον· δηλώσει δ' οὖν ὁμοῦς ὁ λόγος.

ΙΘ'. Θεσσαλονίκη πόλις ἐστὶ μεγάλη καὶ πολυάνθρωπος, τελοῦσα μὲν εἰς Μακεδόνας, ἡγουμένη δὲ καὶ C Θετταλίας καὶ Ἀχαιῶν καὶ ἄλλων πολλῶν ἐθνῶν ὅσα ὑπὸ τῶν τῶν Ἰλλυριῶν ὑπάρχω κείται. Στάσεως τοίνυν ἐν αὐτῇ γενομένης κατελεύσθησαν τε καὶ κατεσύρθησαν τῶν ἀρχόντων τινές, καὶ τὸν βίον αἰσχίστα οὕτω κατέστρεψαν. Ὁ οὖν βασιλεὺς τὰς τῶν συμβάντων ἀγγελίας ἀναφλεγείς οὐκ ἔνεγκε πράως· ἀλλὰ πάντα θυμὸν πάντων ἀφείας καὶ ἄδικα ξίφη γυμνώσας, τοὺς ἀθώους μετὰ τῶν ὑπευθύνων ἀνείλεν, ἐπτὰ χιλιάδας ὃ λέθεται, μὴδὲ μιᾶς αὐτῷ κρισεως ἡγησαμένης.

Κ'. Ταύτην μαθὼν τὴν δακρύων γέμουσαν συμφορὰν ὁ μέγας Ἀμβρόσιος, ἀφικόμενον εἰς τὴν Μεδιολάνων τὸν βασιλέα καὶ συνήθως εἶσω τοῦ θεοῦ παρελθεῖν βουλευθέντα ναοῦ, πόρρωθεν προὔπαντήσας, οὐδὲ τῶν ἱερῶν εἶασε πυλῶν ἐπιβῆναι, Οὐκ οἶσθα, λέγων, ὡς ἔοικεν, ὦ βασιλεῦ, τῆς εἰργασμένης μικροφονίας τὸ μέγεθος, οὐδὲ μετὰ τὴν τοῦ θυμοῦ λῆξιν ὁ λογισμὸς ἐπέγνω τὸ τολμηθὲν· οὐκ ἔα γὰρ ἴσως τῆς βασιλείας ἢ δυναστείας ἐπιγνώσκει τὴν ἀμαρτίαν, ἀλλ' ἐπιπροσθεῖ ἢ ἐξουσία τῷ λογισμῷ. Χρὴ μέντοι τὴν φύσιν εἰδέναι, καὶ τὸ ταύτης θνητόν τε καὶ διαρρέον, καὶ τὸν πρόγονον χοῦν ἐξ οὗ γεγονόμεν καὶ εἰς ὃν ἀπορρέομεν, καὶ μὴ τῷ ἀνθεὶ τῆς ἀλουργίδος ἀποδοουκλουμένην, ἀγνοεῖν τοῦ καλυπτομένου σώματος τὴν ἀσθένειαν. Ὁμοφυῶν ἀρχεῖς; ὦ βασιλεῦ, καὶ μὴν δὴ καὶ ὁμοδούλων· εἰς γὰρ πάντων δεσπότης καὶ βασιλεὺς ὁ τῶν ὅλων δημιουργός. Ποίους τοίνυν ὀφθαλμοῖς ὄψεις τὸν τοῦ κοινοῦ δεσπότην νεών; Ποίους δὲ

ποσὶ τὸ ἔδαφος ἐκείνο πατήσεις τὸ ἅγιον; Πῶς δὲ τὰς χεῖρας ἐκτενεῖς θερμῷ ἔτι σταζούσας ἀίματος; Ἡ πῶς τοιαύταις ὑποδέξῃ χερσὶ τοῦ Δεσπότη τοῦ πανάγιον σῶμα; Πῶς δὲ καὶ τῷ στόματι προσοίσεις τὸ αἷμα τὸ τίμιον, τοσοῦτων διὰ τὸν θυμὸν παρανόμως αἷμα ἐκχέας; Ἄπιθι τοίνυν, καὶ μὴ πειρῶ τοὺς δευτέρους τὴν προτέραν αὖξιν παρανομίαν, καὶ δέχου τὸν δεσμὸν ᾧ Θεὸς ὁ τῶν ὄλων Δεσπότης ἄνωθεν γίνεται σύμφητος. Ἰατρικὸς δὲ οὗτος καὶ ὑγιείας σοι πρόξενος, εἰ μὴ που ἀθεράπευτα πάσχειν προήρῃσω.

Deus universorum Dominus confirmat. Erit autem forte insanabile vulnus perpeti elegeris. »

ΚΑ'. Τούτοις εἶξας ὁ βασιλεὺς τοὺς λόγους (τοὺς γὰρ θεοὺς νόμοις ἐντεθραμμένος ὢν ἤδει σαφῶς τίνα μὲν τῶν ἱερέων, τίνα δὲ τῶν βασιλέων ἴδια), στένων ὁμοῦ καὶ δακρύων ἐπανῆλθεν εἰς τὰ βασίλεια. Ὁ γδοῦ δὲ παρελθόντος ἐξ ἐκείνου μηνὸς ἦκε μὲν ἡ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν γενέθλιος ἑορτὴ· καθῆστο δὲ πρὸς τοὺς βασιλείους βαρύτερα πενήτων Θεοδόσιος. Τοῦτο Ῥουφίνος τις μάγιστρος τηνικαῦτα ἰδὼν, προσελθὼν οἷα δὴ χρηστὸς αὐτῷ καὶ συνήθης ἐπυθάνετο τὴν αἰτίαν. Ὁ δὲ πικρὸν ἀνοιμώξας καὶ θερμότερον προχέας τὸ δάκρυον. Σὺ μὲν, ὦ Ῥουφίνε, παίζεις, ἔφη, τῶν γὰρ ἔμῳ οὐκ ἐπαισθάνη κακῶν· ἐγὼ δὲ στένω καὶ ὀλοφύρομαι, τὴν ἑμαυτοῦ συμφορὰν ἀναλογιζόμενος, ὅπως τοὺς μὲν οἰκέταις καὶ τοὺς προσαίταις ἀνέφκται ὁ θεὸς νεῶς, καὶ εἰσίσιν ἀδεῶς, καὶ τὸν οἰκετὸν ἀντιβολοῦσι Δεσπότην· ἐμοὶ δὲ καὶ αὐτὸς ἄδατος, καὶ πρὸς τοῦτο ὁ οὐρανὸς ἀποκέκλεισται· μέμνημαι γὰρ τῆς Δεσποτικῆς φωνῆς, « Ὁ ἄν δὴ σῆτε, » λεγούσης, « ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται δεδεμένον καὶ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. »

ΚΒ'. Ὁ δὲ Ῥουφίνος ὑπουργῆσαι τῷ βασιλεὶ τὰ πρὸς θεραπείαν βουλόμενος καὶ χάριν εὐκαιρὸν παρασχέιν, Δραμοῦμαι, εἰ σοι δοκεῖ, ἔφη, καὶ τὸν ἀρχιερέα πείσω πολλὰ, φησὶ, δεθηθεὶς λῦσαι σε τῶν δεσμῶν. Ἄλλ' οὐ πεισθήσεται, ἔφη ὁ βασιλεὺς· οἶδα γὰρ ἐγὼ τῆς Ἀμβροσίου ψήφου τὸ δίκαιον· οὐ γὰρ αἰδεσθεῖς τῆς βασιλείας τὴν ἐξουσίαν τὸν θεῖον παραβῆσεται ποτε νόμον. Ἐπειδὴ δὲ καὶ ἄλλοις πλείοσι χρησάμενος ὁ Ῥουφίνος λόγοις πείσειν ὑπέσχετο τὸν μέγαν Ἀμβρόσιον, ἀπελθεῖν αὐτὸν ὁ βασιλεὺς κατὰ τάχος ἐκέλευε, καὶ αὐτὸς δὲ ὑπὸ τῆς ἐλπίδος δελεασθεὶς ἠκολούθησε μετὰ βραχὺ ταῖς ὑποσχέσεσι τοῦ Ῥουφίνου πιστεύσας. Αὐτίκα γοῦν τὸν Ῥουφίνον ὁ θεὸς Ἀμβρόσιος, « Τὴν τῶν κυνῶν, ἔφη, ἀνάδειαν, ὦ Ῥουφίνε, ζηλοῖς, καὶ οὔτε ἐρυθρίας, οὔτε δέδιας, τοσοῦτον κατὰ τῆς θείας λυττήσας εἰκόνας; » Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ῥουφίνος ἠντιβόλει, καὶ τὸν βασιλέα μετὰ μικρὸν ἤξειν ἔλεγεν, ὑπὸ τοῦ θεοῦ ζήλου πυρποληθεὶς ὁ θεὸς Ἀμβρόσιος, « Ἐγὼ, ἔφη, ὦ Ῥουφίνε, φημί ὅτι κωλύσω τῶν ἱερῶν αὐτὸν ἐπιβῆναι προθύρων· εἰ δὲ γε εἰς τυραννίδα τὴν βασιλείαν μεθίστησι, δέξομαι καγὼ μεθ' ἡδονῆς τὴν σφαγὴν. »

stibulum calcet : sin autem is regiam potestatem in voluptate. »

minus et rex omnium est, omnium videlicet creator. Quibus ergo oculis communis Domini templum adspicies, quibusve pedibus sanctum hoc pavementum premes? quomodo autem manus extends, calenti adhuc sanguine stillantes, aut quomodo talibus manibus excipies sacrosanctum Dominicorum corpus, et ori etiam pretiosum sanguinem admovebis, cum per iræ impotentiam tantum sanguinis contra jus omne ac fas effuderis? Abscede igitur, et ne aggrediaris priorem culpam secunda cumulare; et excipe illud vinculum quod cœlitus iudicio suo illud tibi medicinale, ac sanitatis conciliator, nisi

XXI. Imperator parens his sermonibus (nam cum a puero in legibus divinis esset educatus, quæ ad sacerdotes pertinerent, quæve ad reges perspicue noverat), gemitus ac lacrymas simul profundens, in palatium se recipit. Octavo autem mense ab hinc elapso, venit quidem Salvatoris nostri natale festum, Theodosius vero in regia sedens amarissime flebat. Id Rufinus quidam tunc temporis magister palatii cum pervidisset, ad eum accedens, homo videlicet domino utilis ac familiaris, causam rogabat. Tum vero ille acerbè gemens, et calidioribus manans fletibus: Tu quidem, inquit, ludis, Rufine; mea enim mala non sentis. Ego autem gemo atque deploro meam ipsius calamitatem, dum mecum reputo divinum templum famulis etiam atque mendicis apertum esse, ingressumque illuc tutum ac liberum patere illis, ut proprium Dominum ipsi convenient: mihi autem hoc interdicitur, et præterea cœlum etiam interclusum est. Memini quippe Dominicæ vocis, qua promulgatur: « Quidquid ligaveritis super terram, erit ligatum et in cœlis. »

XXII. Rufinus vero medicinam regi ministrare volens, ac tempestivum beneficium illi præbere: Curam, inquit, si tibi placet, et episcopo id persuadebo multis precibus, ut te a vinculis istis absolvat. Sed non ille persuadebitur, ait imperator; quam enim justum Ambrosii iudicium sit, compertum habeo. Nec porro ille unquam committet, ut imperialis potentiæ respectu divinam legem transgrediatur. At posteaquam adhibitis pluribus aliis rationibus, Rufinus promittebat a magno Ambrosio rem se haud dubie impetraturum, jussit imperator quam citissime illum abire. Ipse autem spe inescatus, post non multum temporis secutus est, ut qui Rufini promissionibus fidem haberet. Confestim vero allocutus Rufinum divus Ambrosius: « Canum, inquit, impudentiam, Rufine, imitaris; et neque erubescis, neque pertimescis, cum tanta rabie adversus imaginem Dei sævieris? » Ubi vero institit Rufinus, et imperatorem brevi spatio interjecto venturum dixit, incensus divino zelo divinus Ambrosius: « Ego, inquit, o Rufine, prædico me prohibiturum, ne vel ipsum templi vestibulum calcet, me necem excepturum cum

XXIII. His auditis, Rufinus et Ambrosii mentem A imperatori per quemdam illico nuntiavit, et ut maneret in palatio, exhortatus est. Imperator vero, qui ad medium forum jam pervenerat, cum hæc audivit : Ego pergam, inquit, et insaniam meam pœnas exsolvam. Postquam vero in sacrum septum jam ventum fuit. in Dei quidem ædes non erat ingressus, verum in saluatoria domo considerat, suis se vinculis solvi flagitans.

XXIV. Ille vero tyrannicum vocabat ejus adventum, ac Theodosium contra Deum furere, nec non ipsius leges calcare pronuntiabat. Imperator autem in contritione cordis ac spiritu humilitatis : Non audacia efferor, inquit, adversus leges. nec sacrum limen contra jus et fas terere aggredior : sed obsecro te, ut me vinculorum nexu liberares, et elementia communis Domini ob oculos tibi posita, mihi non præcludas illam januam, quam Dominus ipse cunctis aperuit pœnitentibus. Qualem ergo, episcopus ait, pœnitentiam ostendisti post tantum scelus? quibusve medicamentis vulnera ista ad sanandum difficillima coire fecisti? Ad hæc imperator in contrito spiritu rursus retulit : Tuum est omnino et præcipere, et commiscere medicamina. Tum vero divus Ambrosius : Quandoquidem, inquit, iræ propriæ permittis judicium, et non ratio, sed animi æstus sententiam fert : legem hujusmodi velim sancias, quæ decretum quodvis iræ impetu, otiosum reddat ac superfluum : capitis vero sententiæ vel exilii triginta dies scriptæ manent, rationis judicium opperientes. Exactis autem triginta diebus, qui exararunt decreta illa, eadem exhibeant : et iracundia tamdiu quieta, secum ipsa ratio judicans, priorem expendat cognitionem, examinetque justane illa sit, an secus habeat. Siquidem porro iniquam inveniant, discerpant scripta, et sententiam irritam reddat : sin autem æqua fuerit, ita maneat ; nec triginta dierum numerus labefactabit recte judicata.

XXV. Admonitionem hanc imperator ultro admittens, et secum optime agi sibi persuadens, continuo jussit legem præscribi, quam et litteris propriæ manus ratam ac firmam esse voluit. His ita factis, divus Ambrosius imperatoris vinculum solvit : imperator autem sumpta in templum intrandi fiducia, non stans, neque in genua procumbens, Dominum precabatur, sed in solum nudum dejectus ac prostratus, Davidicam illam emisit vocem : « Adhæsit, inquit, pavimento anima mea : Vivifica me secundum verbum tuum ¹. » Et crines manibus vellens, et faciem contundens, et profusis lacrymis irrigans pavementum, veniam consequi properabat. Postquam autem ad offerenda sacræ mensæ munera vocavit tempus, cum fletibus non minus copiosis surgens, gradus altaris scandit : oblatione vero porrecta, intra cancellos, ut illi moris erat, mansit. Sed nullo modo, ut hæc dissimularet, abs se impetravit sacer Ambrosius : at lo-

ΚΕ'. Τούτων ὁ Ῥουφίνος ἀκούσας μηνύει τε αὐτίκα διὰ τινος τῷ βασιλεῖ τὴν τοῦ ἀρχιερέως γνώμην, καὶ μένειν εἰσὼ τῶν βασιλείων παρήνευσεν, ὁ δὲ βασιλεὺς ἤδη κατὰ μέσσην τὴν ἀγορὰν ταῦτα μαθὼν, Ἄπειμι, ἔφη, καὶ τὰς δικαίας δέξομαι παροινίας. Ἐπειδὴ δὲ τοὺς ἱεροὺς περιβολοὺς κατέλκεν, εἰς μὲν τὸν θεῖον οὐκ εἰσεληλύθει νεῶν· ἐν δὲ τῷ ἀσπαστικῷ οἴκῳ καθῆστο, ἐκλιπαρῶν τῶν δεσμῶν ἀπολυθῆναι.

ΚΔ'. Ὁ δὲ τυραννικὴν ἐκάλει τὴν παρουσίαν, καὶ κατὰ θεοῦ μεμνημένοι τὸν Θεοδόσιον ἔλεγε, καὶ τοὺς ἐκείνου νόμους πατεῖν. Ὁ δὲ βασιλεὺς ἐν συντριβῇ καρδίας καὶ πνεύματι ταπεινώσεως, Οὐ θρασύνομαι, ἔφη, κατὰ τῶν κειμένων νόμιον, οὐδὲ παρανόμως ἐπιθῆναι τῶν ἱερῶν προθύρων ἐφίεμαι· ἀλλὰ σέ μοι λύσαι τὸν δεσμὸν ἀξιῶ, καὶ τὴν τοῦ κοινοῦ Δεσπότητος φιλάνθρωπίαν λογίσασθαι, καὶ μὴ κλεισά μοι θύραν, ἣν πᾶσι τοῖς μεταμελείᾳ χρωμένοις ὁ Δεσπότης ἀνέψξε. Καὶ ὁ ἀρχιερεὺς, Ποῖαν οὖν, ἔφη, μεταμέλειαν ἔδειξας μετὰ τοιαύτην παρανομία; Ποίοις δὲ φαρμάκοις τὰ δυσίατα ἐθεράπευσας τραύματα; Καὶ ὁ βασιλεὺς ἐν συντετριμμένῳ πνεύματι αὐθις, Σὸν ἔργον, ἔφησε, πάντως καὶ δεῖξαι καὶ κεράσαι φάρμακα. Τότε ὁ θεὸς Ἀμβρόσιος, Ἐπειδὴ τῷ θυμῷ δικάζειν ἐπιτρέπεις, ἔφη, καὶ οὐχ ὁ λογισμὸς τὴν γνώσιν, ἀλλὰ ὁ θυμὸς ἐκφέρει, γράψον νόμον τοῦ θυμοῦ τὰς ψήφους ἀργὰς ποιοῦντα καὶ περιττὰς, καὶ τριάκοντα ἡμέρας αἱ φονικαὶ καὶ δημευτικαὶ μενέτωσαν γνώσεις ἐν γράμμασι, τὴν τοῦ λογισμοῦ προσδεχόμεναι κρίσιν. Διελθουσῶν δὲ τῶν τριάκοντα ἡμερῶν οἱ τὰ ἐγνωσμένα γεγραφοῦτες δεικνύτωσαν αὐτὰ, καὶ τῆνικαῦτα τοῦ θυμοῦ πεπαυμένου καθ' ἑαυτὸν δικάζων ὁ λογισμὸς ἐξεταζέτω τὰ ἐγνωσμένα, καὶ σκεπτέσθω ἄρα γε δίκαια ἢ μὴ οὕτως ἔχοντα εἶεν. Εἰ μὲν οὖν ἄδικα εὗροι, διαρρήγνυτω τὰ γεγραμμένα, καὶ τὴν ψῆφον ἄκυρον ποιείτω· εἰ δὲ δίκαια, μένοι· οὕτω καὶ ὁ τῶν τριάκοντα ἡμερῶν ἀριθμὸς οὐ λυμανεῖται τοῖς ὀρθῶς ἐγνωσμένοις.

ΚΕ'. Ταύτην ὁ βασιλεὺς δεξάμενος τὴν εἰσήγησιν, καὶ ἄριστα ἔχειν ὑπολαβὼν, εὐθὺς γραφῆναί τε τὸν νόμον ἐκέλευσε, καὶ τοῖς οἰκείαις χερσὶς ἐσεβαίωσε γράμμασι. Τούτου δὲ γενομένου διέλυσε τὸν δεσμὸν ὁ θεὸς Ἀμβρόσιος, καὶ ὁ βασιλεὺς εἰσὼ θαρρῆσας γενέσθαι τοῦ θεοῦ ναοῦ, οὐχ ἐστῶς τὸν Δεσπότην ἰκέτευσεν, οὐδὲ τὰ γόνατα κλίνας, ἀλλὰ πρηνῆς ἐπὶ γυμνοῦ πεσὼν τοῦ ἐδάφους τῆς Δαυιδικῆς ἀφῆκε φωνήν, « Ἐκολλήθη, » λέγων, « τῷ ἐδάφει ἢ ψυχῇ μου· ζῆσόν με κατὰ τὸν λόγον σου· » καὶ ταῖς χερσὶ τειλλῶν τὰς τρίχας, καὶ τὸ μέτωπον τύπτων, καὶ τοῖς τῶν δακρῶν σταγόσι τὸ ἐδάφος καταρρῆκνιν, συγγνώμης ἠντιδύλοι τυχεῖν. Ἐπειδὴ δὲ καὶ ὁ καιρὸς ἐκάλει τῇ ἱερᾷ τραπέζῃ τὰ δῶρα προσενεγκεῖν, ἀναστάς μετὰ τῶν ἴσων δακρῶν τῶν ἀνακτόρων ἐπέθη· προσενεγκῶν δὲ, ἔνδον, ὥσπερ εἰώθει, παρὰ τὰς κιγκλίδας μεμένηκεν. Ἄλλ' οὐδὲν ταῦτα ὁ ἱερεὺς Ἀμβρόσιος σιγῆσαι ἠνέσχετο, ἀλλὰ καὶ τὸ τῶν τόπων διδάσκει διάφορον. Καὶ πρῶτα μὲν ἤρετο εἴ τινος

¹ Psal. cxviii, 25.

δέοιτο. Τοῦ δὲ βασιλέως εἰρηκότος ὡς προσμένει τὴν τῶν θεῶν μυστηρίων μετάληψιν, ἐδήλωσεν, ὑπουργῶ τῶ τῶν διακόνων ἡγουμένῳ χρησάμενος, ὅτι τὰ ἔνδον, ὦ βασιλεῦ, μόνοις ἐστὶν ἱερεῦσι βásiμα· τοῖς δὲ ἄλλοις πᾶσιν ἄδυστά τε καὶ ἄψαυστα. Ἐξίθι τοίνυν, καὶ τοῖς ἄλλοις κοινώνει τῆς στάσεως· ἀλουργίς γὰρ βασιλέας, οὐχ ἱερέας ποιεῖ.

ΚΖ'. Καὶ ταύτην δὲ ὁ πιστότατος Θεοδοσίος ἀσμένως δεξάμενος τὴν εἰσήγησιν, ἀντεδήλωσεν ὡς οὐ θρασύτητι χρώμενος ἔνδον τῶν κιγκλίδων μεμένηκεν, ἀλλ' ἐν Κωνσταντινουπόλει τοῦτο μαθὼν. Τοσαύτη καὶ τηλικαύτη καὶ ὁ βασιλεὺς καὶ ὁ ἀρχιερεὺς διέλαντον ἀρετῇ· ἀμφοτέρων γὰρ ἔγωγε ἄγαμαι, τοῦ μὲν τὴν παρρησίαν, τοῦ δὲ τὴν εὐπειθειαν· καὶ τοῦ μὲν τὴν τοῦ ζήλου θερμότητα, τοῦ δὲ τὴν τῆς πίστεως καθαρότητα. Ἄ μέντοι γε ὑπὸ τοῦ θυμαστοῦ Ἀμβροσίου ἐν τῇ Μεδιολάνων ὁ βασιλεὺς παιδευθεὶς, ταῦτα καὶ εἰς τὴν Κωνσταντινουπόλιν ἐπανελθὼν ἐτήρει, καὶ οὐδενὸς τούτων μεθίετο.

ΚΖ'. Ἐροτῆς γὰρ αὐτὸν πάλιν θείας ἐς τὸν θεῖον ὀγούσης νεῶν, τῇ ἱερατικῇ τραπέζῃ τὰ δῶρα προσενεγκῶν εὐθύς ἐληλύθει. Τοῦ δὲ τῆς ἐκκλησίας προέδρου, Νεκτάριος δὲ τηνικαῦτα ἦν, τί δῆτα μὴ μεμένηκας ἔνδον; δηλώσαντος, δυσχεράνας ὁ βασιλεὺς, Μόλις, ἔφη, βασιλέως καὶ ἱερέως ἐδιδάχθη τὸ μέσον· ἐπεὶ καὶ μόλις εὔρον ἀληθείας διδάσκαλον, Ἀμβρόσιον μόνον ἐπίσκοπον ἀξίως καλούμενον. Τοσοῦτον ὄνησιν ἔλεγχος πορὰ ἀνδρὸς ἀρετῇ διαλάμπωντος.

ΚΗ'. Εἶχε καὶ ἀφορμὴν ἄλλην ὠφελείας ὁ βασιλεὺς οὕτως· ἡ γὰρ σύζυγος τούτου τῶν θεῶν αὐτὸν συνεχῶς ἀνεμίμησκε νόμων, φιλοπόνως ἐαυτὴν τούτοις καὶ πρὸς ἀκρίθειαν ἐκπονήσασα· οὐ γὰρ ἐπήρεν αὐτὴν τῆς βασιλείας ἢ δυναστείας, ἀλλὰ τὸν θεῖον πλεον ἐνέκαιεν ἔρωτα· τῆς γὰρ εὐεργεσίας τὸ μέγεθος μετρίον τὸ περὶ τὸν εὐεργέτην εἰργάζετο φίλτρον. Αὐτίκα γοῦν καὶ τῶν τὸ σῶμα πεπηρωμένων, καὶ ἅπαντα τὰ μέλη λελωσθημένων παντοδαπὴν ἐποιεῖτο φροντίδα, οὐκ οἰκέταις, οὐδὲ δορυφόροις ὑπουργοῖς κεχηρημένη, ἀλλ' αὐτουργὸς γινομένη, καὶ εἰς τὰς τούτων καταγωγὰς ἀφικνουμένη, καὶ ἐκάστῳ τὴν χρεῖαν πορίζουσα. Αὐτὴ καὶ τῶν Ἐκκλησιῶν τοὺς ξενῶνας περινοστοῦσα ὑπηρετεῖ τότε τοῖς νοσοῦσι, καὶ ἐπεμελεῖτο καὶ ἐθεράπευε, καὶ χύτρας ἀπτομένη, καὶ ζυμοῦ γευομένη, καὶ τρυβλίον προσφέρουσα, καὶ ἄρτον ὀρέγουσα, καὶ κάλικα διασμήχουσα, καὶ τὰ ἄλλα πάντα ἐργαζομένη, ὅσα οἰνετῶν καὶ θεραπαινίδων ἔργα νενόμισται. Εἰώθει δὲ συνεχῶς καὶ πρὸς τὸν ὁμόζυγον λέγειν· Ἄει σε, ὦ ἄνερ, προσήκει λογίζεσθαι τί μὲν ἦσθα πάλαι, τί δὲ γέγονας νῦν. Ταῦτα γὰρ διηνεκῶς ἐνθυμούμενος οὐκ ἔση περὶ τὸν εὐεργέτην ἀχάριστος· ἀλλ' ἦν ἐδέξω βασιλείαν κυβερνήσεις ἐννόμως, καὶ ταύτην θεραπεύσεις τὸν δεδωκότα.

ΚΘ'. Τοιοῦτοις ἐπὶ κεχηρημένη λόγοις οἷά τινα κα-

corum discrimen illum edocuit. Et primum quidem, num quid postularet, interrogabat. Imperatore autem respondente, participationem divinorum mysteriorum sese præstolari, ministrum adhibens archidiaconum clare professus est: Interiora, o imperator, nisi unis sacerdotibus non sunt adenda. Egredere igitur, et eadem cum aliis laicis stationem serva; purpura enim reges, nequaquam vero sacerdotes facit.

XXVI. Hanc autem compellationem similiter boni consulens fidelissimus Theodosius, contra exposuit non temeritate intra cancellos se remansisse, verum quia Constantinopoli hoc didicerat. Tantæ virtutis et imperator et episcopus luce fulgebant! Equidem enim utrumque suspicio, hunc videlicet genorosam ob libertatem, illum vero propter facilem obedientiam: et hujus quidem zelum ferventem, illius vero fidem sinceram. Quin hæc etiam, quæ imperator sub admirando illo Ambrosio edidicerat Mediolani, reversus Constantinopolim ipsa observavit, neque illorum onisit quidquam.

XXVII. Etenim quodam die festo eum denuo vocante in Dei templum, ubi sacræ mensæ dona obtulit, statim regressus est. Ecclesiæ autem præside, is vero erat tunc Nectarius, interrogante: Quare tu intus non remansisti? imperator moleste ferens: Quid inter imperatorem, inquit, et episcopum sit discriminis, vix tandem didici; quoniam veritatis magistrum difficulter inveni, Ambrosium scilicet, qui solus digne vocatur episcopus. Usque adeo correptio prodest, quæ ab homine virtute claro proficiscitur.

XXVIII. Alia quoque imperatori fuit utilitatis causa. Enimvero ipsius conjux assidue illum adinonebat divinæ legis, in qua se ipsam diligenter et accurate exercuerat. Nec enim illam imperii potestas extollebat, sed in ea magis accendebat Dei amorem; magnitudo enim beneficii erga ejusdem auctorem majus amoris incentivum excitabat. Quaro statim ab initio eorum qui corporea cæcitate aut membrorum omnium debilitate afflicti erant, omnimodam gerebat curam, non domesticorum aut satellitum opera utens, ut ipsa operi manus adhibens; et in ipsorum tuguria ingredi non dedignata, unicuique necessaria suppeditabat. Ipsa etiam ecclesiarum circumeundo invisens hospitia, ministrabat ægrotis, eisque obsequium et curam adhibebat, ollas nimirum fervefaciens, jusculum prægustans, patinam asserens, porrigens panem, pocula proluens, et etia exercens omnia, quæ famulorum atque ancillarum opera judicantur. Solebat autem assidue conjugem his compellere: Te semper, o marite, animo reputare conveni, et quid olim fueris, et quem in gradum nunc perveneris; ista enim tecum indesinenter si recogites, in benefactorem tuum ingratus nunquam evades, sed imperium, quod accepisti, administrabis æquis legibus; qua etiam ratione debitum largitori ejus exsolves obsequium.

XXIX. Cum semper illa ejusmodi uteretur verbis

quæ virtutis seminibus pulchram in conjuge irrigationem et incrementum præbere possent, prius ipsa quam vir fato functa est. Contigit autem post aliquod tempus ab ejus morte tale quid fieri, unde palam innotesceret, quoniam imperator erga eam animo, quantave charitate esset affectus. Cogente siquidem bellorum frequentia, imperator rei pecuniariæ inopiam tolerans, tributa indixit civitatibus. Urbs igitur Antiochia cum alias urbes tributis illis subditas conspiceret, pecunias vero per vim exigi, ac nulla admissa excusatione; commune hoc vectigal nequaquam ferens, sed turbarum occasionem hinc arripiens, qualia vulgus facere solet, patravit; et nobilissimæ Placillæ hoc enim erat imperatrici nomen, æream statuam solo adflixit, ipsam etiam per plures civitatis vicus pertrahens.

XXX. Imperator, hac re ad se delata, tantum molestiæ, quantum decebat, hinc percipiens, eam civitatem propriis legibus ablatis multat, vicinamque urbem Laodiceam, quæ propter littus maris sita est, illi præficit, hac potissimum via ipsi ægre se facere persuasum habens; namque Antiochiam a longo tempore æmulabatur Laodicea. Insuper autem illam se incensurum ac deleturum minitabatur, nec non in pagum eamdem se conversurum: proceres vero nonnullis in ipso facinoris actu correptis, antequam tragœdiam resciret princeps, mortem irrogarunt. Et hæc quidem cuncta comminabatur Theodosius, non tamen illico exsequabatur, prohibente hoc nimirum lege, quam hortatus suo magnus Ambrosius ferendam curaverat. Sed posteaquam qui minas illas ferre jussi sunt, venerunt in urbem Antiochiam (dux autem erat tunc Hallenichus, et Cæsarius præfectus prætorianis, magister vero a Romanis dicitur, qui adeptus est hanc dignitatem), universi quidem in metu versabantur, minarum exitum reformidantes. Virtutis autem illi athletæ, qui ad radices montium habitabant, quorum ingens erat tunc multitudo, iis quos percellerat comminatio, compatiebantur, et circumquaque cursantes, de iis viris qui supplicio fuerant affecti, quantum licebat, alios solabantur.

XXXI. Unus autem ex illis erat vir sanctus, exornatus omni virtute, et qui die nocteque puras orationes omnium Salvatori offerebat. Hic nec imperatoris iram metuens, nec eorum qui missi erant, potestatem animo reputans, cum in mediam urbem venisset, et amiculo alterum legatorem apprehendisset, jussit utrumque ex equis descendere. Hi vero parvum seniculum, eumque viti panno vestitum conspicati, primo quidem indignabantur. At cum postea quidam ex iis qui sequebantur, virtutem viri manifestassent, continuo desilierunt ex equis, et illius genua complexi, veniam petierunt. Vir autem sanctus, ac divina plenus sapientia, tali apud eos usus est oratione: Dicite, o cara capita, imperatori: Non imperator solum, verum etiam homo existis: ne igitur solum imperium, sed ipsam quoque naturam consideres; cum enim homo sis, ejusdem naturæ consortibus imperas. Humana porro natura ad

Α λήν ἀρδεῖαν καὶ προσφόρον τοῖς τῆς ἀρετῆς τοῦ ἀνδρός ἔφερε σπέρμασι. Προτέρα μέντοι τοῦ συζύγου ἐτελεύτησε, καὶ συνέθη μετὰ χρόνον τινὰ τῆς τελευταίας τοιούδε τι γενέσθαι ὅπερ τὴν πολλὴν ἐκείνην τοῦ βασιλέως περὶ αὐτὴν διάθεσιν καὶ φιλοστοργίαν ἀπέδειξεν. Ὑπὸ γὰρ τῶν συχνῶν πολέμων ἀναγκάζομενος ὁ βασιλεὺς καὶ χρημάτων σπανίζων, φόρους ταῖς πόλεσιν ἐπεγράψατο. Ἡ Ἀντιόχου τοίνυν φορολογουμένης τὰς ἑτέρας πόλεις ὀρώσα καὶ σὺν βίᾳ τὰ χρήματα καὶ ἀπαραιτήτως εἰσπραττομένης, τὸ κοινὸν τοῦτο τέλος οὐκ ἐνεγκοῦσα, ἀλλὰ τε ὅποια φιλεῖ ὄχλος πρόφασιν εἰς ἀταξίαν λαμβάνων ἔδρασε, καὶ τὴν χαλκῆν εἰκόνα τῆς πανευφήμου Πλακίλλης (τοῦτο γὰρ ἦν ὄνομα τῆ βασιλίδι) κατήνεγκε καὶ ἐπὶ πολὺ τῆς πόλεως κατασυστάμενος.

B

Α'. Ταῦτα πυθόμενος ὁ βασιλεὺς καὶ χαλεπήνας, ὡς περ εἰκὸς ἦν, τὰ τε τῆς πόλεως ἀφείλετο δίκαια, καὶ τῇ γείτονι πόλει Λαοδικείᾳ τῇ παρὰ θάλασσαν δέδωκε τὴν ἡγεμονίαν, ταύτῃ μάλιστα νομίζων αὐτοὺς ἀνιάσειν· ἐζηλοτύπει γὰρ ἡ Λαοδικεῖα τὴν Ἀντιόχειαν ἄνωθεν. Μετὰ δὲ ταῦτα καὶ ἐμπιπρᾶν ἠπέλει καὶ καταλύειν καὶ εἰς κώμην τὸ ἄστυ μεταβάλλειν. Οἱ δὲ ἄρχοντες καὶ ἀνετλόν τινὰς παρ' αὐτὸ συλλαβόντες τὸ τόλμημα πρὶν γινῶναι τὸν βασιλέα τὴν τραγωδίαν. Ταῦτα δὲ πάντα ὁ βασιλεὺς ἠπέλει μὲν, οὐ μὴν παραχρῆμα ἐποίει, τοῦτο τοῦ νόμου κωλύοντος ὃν Ἀμβρόσιος ὁ μέγας τεθῆναι παρήνευσε. Ἐπειδὴ δὲ παρὰ τὴν Ἀντιόχειαν ἦκον οἱ τὰς ἀπειλὰς ἐκείνας κομίζοντες (Ἑλλένιος τε στρατηγὸς τῆνικαῦτα ὢν καὶ Καῖσάριος τῶν βασιλείων ἡγουμένος, μάλισταρον δὲ οἱ Ῥωμαῖοι καλοῦσι τὸν ταύτην ἔχοντα τὴν ἀρχὴν), ἐν ὁσεί μὲν ἦσαν ἅπαντες τὰς ἀπειλὰς περιπεφρικότες· οἱ δὲ τὴν ὑπώρειαν οἰκοῦντες τῆς ἀρετῆς ἀθληταὶ (πολλοὶ δὲ ἦσαν κατ' ἐκεῖνο καιροῦ) συνήχθησαν τοῖς τῇ ἀπειλῇ ὑποβλημένοις, καὶ περιέτρεχον πανταχοῦ, καὶ ὑπὲρ τῶν κολαζομένων ὡς δυνατὸν παρεκάλουν.

C

et circumquaque cursantes, de iis viris qui supplicio fuerant affecti, quantum licebat, alios solabantur.

ΔΑ'. Εἰς δὲ τις ἐξ αὐτῶν ἀνὴρ ἅγιος, ἀρετῇ πάσῃ κεκοσμημένος καὶ νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν τῷ Σωτῆρι τῶν ὅλων καθαρὰς προσφέρων εὐχὰς, οὗτος οὔτε τοῦ βασιλέως καταπλαγεὶς τὴν ὀργὴν οὔτε ἀποσταλέντων τὴν ἐξουσίαν εἰς νοῦν λαδῶν, κατὰ μέτρον τὸ ἄστυ γενόμενος, καὶ τῆς χλανίδος θατέρου τῶν ἀποσταλέντων ἀρχόντων λαβόμενος, ἀμφοτέρους ἐκ τῶν ἵππων καταβῆναι κελεύει. Οἱ δὲ μικρὸν τι γερόντιον εὐτελῆ ῥάκια περιβεβλημένον ἰδόντες, τὸ πρῶτον μὲν καὶ χαλεπῶς ἔφερον, ἔπειτα δὲ τινες τῶν συνεπομένων τὴν τοῦ ἀνδρός ἐδήλωσαν ἀρετὴν· κατεπύδησαν τε τῶν ἵππων εὐθύς, καὶ τῶν ἐκείνου γονάτων λαβόμενοι συγγνώμην ἐζήτησαν. Ὁ δὲ ὀσιος ἀνὴρ τῆς θείας σοφίας ἐμφορηθεὶς τοιοῦτος πρὸς αὐτοὺς ἐχρήσατο λόγοις· Εἶπατε δὴ, ὦ φίλοι ἄνδρες, τῷ βασιλεῖ· Οὐ βασιλεὺς εἶ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἄνθρωπος· μὴ τοίνυν πρὸς μόνην ὄρα τὴν βασιλείαν, ἀλλὰ καὶ τὴν φύσιν αὐτὴν λογίζου· ἄνθρωπος γὰρ ὢν, ἐμοφύων βασιλεύεις. Κατ' εἰκόνα δὲ θεῖαν καὶ ὁμοίου

D

σιν πάντως ἢ τῶν ἀνθρώπων δεδημιουργηται φύ-
σις · μή τοίνυν ὡμῶς οὕτω καὶ ἀπηνῶς τοῦ Θεοῦ
τὴν εἰκόνα κέλευε κατασφάττεσθαι · παροξύνεις γὰρ
οὕτω τὸν Δημιουργόν, τὴν ἐκείνου κολάζων εἰκόνα.
Σκόπησον γοῦν ὡς καὶ σὺ χαλκῆς ἕνεκα δυσχεραίνων
εἰκόνας ταῦτα ποιεῖς. Ὅσον δὲ τῆς ἀψύχου δια-
φέρει ἢ ἔμψυχος καὶ ζῶσα καὶ λογικῆ, δῆλον ἅπασι
τοῖς τε νοῦν ἔχουσιν ὁμοίως καὶ αἴσθησιν. Πρὸς δὲ
τούτοις λογισάσθω κἀκεῖνο · ὡς ἡμῖν μὲν ῥᾶδιον
ἀντὶ τῆς εἰκόνας τῆσδε πλάσσει δημιουργῆσαι χαλ-
κᾶς · αὐτῷ δὲ προφανῶς ἀδύνατον μίαν γοῦν τῶν
ἀναιρεθέντων δημιουργῆσαι τρίχα.

AB'. Τούτων ἀλούσαντες οἱ θαυμαστοὶ ἄνδρες
ἐκεῖνοι, μινύουσι τῷ βασιλεῖ τὰ εἰρημένα καὶ τὴν
τοῦ θυμοῦ κατέσβεσαν φλόγα · ὡς ἀντὶ τῶν ἀπειλῶν
ἐκείνων ἀπολογίζην τε αὐτίκα γράψαι καὶ τῆς ὀργῆς
τὴν αἰτίαν δηλώσαι. Οὐκ ἔδει γὰρ, ἔφη, ἐμοῦ πλημ-
μελήσαντος, γυναῖκα πάσης εὐφημίας ἀξιοτάτην
τοσαύτην μετὰ τελευτῆν δέξασθαι παροιμίαν · κατ'
ἐμοῦ δὲ ἐχρῆν τὸν θυμὸν τοὺς ἀγανακτοῦντας ὀπλί-
σαι. Προσετίθει δὲ τοῦτο, ὡς ἀλύει καὶ ἀνιάται τι-
νας ὑπὸ τῶν ἀρχόντων ἀνηρῆσθαι μαθῶν. Οὕτω μὲν
οὖν ὁ φιλόχριστος βασιλεὺς καὶ τοιαῦτα ὑπὸ τοῦ θαυ-
μαστοῦ Ἀμβροσίου πεπαῖδευτο, καὶ τοσαύτης παρ'
αὐτοῦ τῆς χάριτος καὶ τῆς πνευματικῆς ὠφελείας
ἀπέλαυσεν.

AG'. Ὁ δὲ θεὸς οὗτος Ἀμβρόσιος, ὃν εἴρηται
τρόπον, ἐν τῇ τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίᾳ ἐν ὀρθοδόξοις
δόγμασι διαλάμψας, ζηλωτῆς τε καὶ ὑπέρμαχος τῆς
ἀληθείας γενόμενος, καὶ ἐποικοδομησας ἐπὶ τῷ θε-
μελίῳ τῶν ἀποστόλων καὶ προφητῶν, λόγους τε
ὀρθοδοξίας καὶ διδασκαλίας ἐκθέμενος, καὶ πᾶσαν
ὑπὸ Ἀρείου καὶ Ἀπολλιναρίου καινισθεῖσαν ἀῖρσιν
ἀπελάσας, πάντα τε τὰ τῆς αὐτοῦ ἐκκλησίας καλῶς
διαθέμενος, καὶ εἰς βαθὺ γῆρας ἐλάσας, πλήρης τε
ἡμερῶν γενόμενος, ἀνεπαύσατο ἐν εἰρήνῃ, τεθεὶς
ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ Μεδιολάνων, μνήμην ἀληθῆ τὸν αὐ-
τοῦ βίον καταλιπὼν καὶ τὰ κατορθώματα · ὧν ζηλω-
τὰς καὶ ἡμᾶς γενέσθαι καταξιώσειε, καὶ τῶν αὐτῶν
ἀμοιβῶν ἐκείνῳ καὶ τῶν στεφάνων ἐπιτυχεῖν χάριτι
καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ,
ψ̄ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.
Ἀμήν.

A imaginem ac similitudinem divinam omnino efficta
est; quocirca noli tam crudeliter atque imma-
niter imaginem Dei jugulandam præcipere; sic
enim ad iram concitas Artificem, dum in ejus ef-
figiem animadvertis. Perpende igitur quemadmo-
dum tu ipse propter figuram æream graviter com-
motus istas designas. Quanto autem imago spirans
et viva et rationalis potior est, quam inanima,
perspicuum est omnibus, qui quidem mente ac
sensu sint præditi. Præterea et hoc secum repu-
tet, nobis utique expeditum esse pro statua ista
plures æreas alias conflare: illi e contrario pror-
sus impossibile, eorum, qui necati sunt, vel unum
crinem procudere.

XXXII. His auditis, admirabiles illi viri quæ
dicta fuerant, significant imperatori et iracundiæ
flammam extinguunt; ita ut minarum istarum
loco quam primum sui scriberet excusationem, et
iræ suæ causam exponeret. Non decebat enim,
inquirebat, me delinquente, uxorem meam prædi-
catione omni longe dignissimam tantum contume-
liæ post mortem sustinere: sed eos qui animo
suo obtemperarant, contra me oportebat iracun-
diam armare suam. His præterea subjunxit illud,
angi se animi atque dolere quod cognovisset a
præfectis morte affectos quosdam fuisse. Hoc ita-
que modo imperator Christi amicus, talibusque
præceptis ab admirabili Ambrosio fuerat institutus,
tantamque gratiam ac spiritualem utilitatem ab eo
perceperat.

XXXIII. Divinus autem hic Ambrosius in Ec-
clesia, quemadmodum dictum est, orthodoxis
dogmatis fulgens, æmulatorque veritatis factus
et propugnator, cum super fundamentum aposto-
lorum ac prophetarum ædificasset, nec non rectæ
doctrinæ ac disciplinæ verba exposuisset, fugata
qualibet hæresi ab Ario atque Apollinario recens
invecta, et Ecclesia sua in omnibus optima con-
stituta, in profundam progressus senectutem, ac
dierum plenus, in pace requievit. Tumultus est
in Ecclesia Mediolanensi, veram memoriam sui
relinquens, propriam utique vitam et recte facta:
quorum ut nos quoque evadamus imitatores,
eademquo cum illo præmia atque coronas obti-
neamus, ipse dignetur, gratia et benignitate Domini
nostri Jesu Christi, cui honor est atque potestas
in sæcula sæculorum. Amen.